

Povijest pučkog školstva zadarskog kotara u 19. stoljeću

Vuković, Davor

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:271062>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-05-08**

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository of evaluation works](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest
Preddiplomski sveučilišni studij povijesti (dvopredmetni)

Davor Vuković

**Povijest pučkog školstva zadarskog kotara u 19.
stoljeću**

Završni rad

Zadar, 2020

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Preddiplomski sveučilišni studij povijesti (dvopredmetni)

Povijest pučkog školstva zadarskog kotara u 19. stoljeću

Završni rad

Student/ica:

Davor Vuković

Mentor/ica:

Izv. prof. dr. sc. Sanda Uglešić

Zadar, 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Davor Vuković**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Povijest pučkog školstva zadarskog kotara u 19. stoljeću** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 30. rujna 2020.

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	1
2. ŠKOLSTVO PRIJE ŠKOLSTVA	2
2.1. PAD MLETAČKE UPRAVE	2
2.2. PRVA AUSTRIJSKA UPRAVA.....	3
2.3. FRANCUSKA UPRAVA	4
2.4. PONOVI DOLAZAK AUSTRIJE	6
3. DRŽAVNI ŠKOLSKI ZAKON 1869. I 'PREPOROD' ŠKOLSTVA.....	10
3.1. OTVARANJE ŠKOLA	12
3.2. ŠKOLSKE ZGRADE, OPREMA I GLOBA	13
3.3. ZAKONI 1871.....	14
3.4. BORBA ZA HRVATSKI JEZIK.....	16
3.5. NAUKOVNE OSNOVE I POLJODJELSTVO	17
3.6. STANJE KNJIŽNICA I UČITELJSKOG KADRA	18
3.7. UČITELJSKE SKUPŠTINE	20
3.8. KRAJ STOLJEĆA, POČETAK GRADNJE.....	22
3.9. LOŠE NAVIKE.....	22
3.10. OKRUŽNICA ZA ŠKOLSKA VIJEĆA	23
4. ZAKLJUČAK.....	25
5. SAŽETAK.....	27
6. SUMMARY.....	27
7. LITERATURA	28

1. UVOD

Rad će pokušati pobliže objasniti stanje pučkoga školstva tijekom 19. stoljeća na prostoru Dalmacije, točnije zadarskoga kotara koji će biti u fokusu i na čijim primjerima će se pokušati rekonstruirati osnovni faktori koji su utjecali na razvoj obrazovanja.

Razdoblje samog svršetka 18. i cijelog 19. stoljeća obilježen je turbulentnim stanjem i promjenama vlasti na ovom prostoru koji će se preslikati i na stanje u kulturi i obrazovanju. U radu su opisane karakteristike svih uprava, odnosno njihova gledišta na osnovnoškolsko obrazovanje, težnja za poboljšanjem istoga kroz reforme i zakone te problemi na koje su nailazili. Počevši od mletačke nezainteresiranosti, preko francuskog entuzijazma sve do dugotrajne austrijske vlasti razvoj školstva tekao je polako, uz mnoge poteškoće na putu. Nepostojanost školskih zgrada i adekvatnih učionica, njihova renovacija i gradnja, stanje malobrojnih učitelja i problem nedolaženja đaka na nastavu neke su od točaka koje će biti spomenute u radu. Stanje jezika, školskih predmeta i uprave uz međudnos vlasti i crkve također su teme koje su obilježile ovaj period postupnog razvoja osnovnoškolskoga obrazovanja.

Rad se u najvećoj mjeri temelji na dvjema knjigama, a to su *Iz prošlosti školstva Dalmacije*, autora Mate Zaninovića, te *Pučko školstvo zadarskog kotara od 1869. do 1920. godine*, autora Šime Ljubičića. Obje knjige u radu obrađuju određeni dio povijesti, pa se tako tekst koji obrađuje povijest školstva do državnog zakona 1869. odnosi na knjigu profesora Zaninovića, dok se drugi dio rada više temelji na djelu profesora Ljubičića. Osim navedenih knjiga od iznimne važnosti za rad je i djelo *Pučko školstvo u Dalmaciji od godine 1814. do godine 1900.* nekadašnjeg pokrajinskog školskog nadzornika profesora Antuna Strolla. Kao nadopuna važna je i knjiga *Zakoni i propisi za*

opće pučke i za građanske škole u Dalmaciji, autora Ilije Dizdara, te članci Šime Ljubičića, Ljerke Šimunković, Ante Bralića i Sande Uglešić.

2. ŠKOLSTVO PRIJE ŠKOLSTVA

Ovaj dio obilježava period osnovnoškolskog obrazovanja na zadarskom području prije 1869. godine i donošenja državnog školskog zakona, odnosno prije institucionalizacije samoga osnovnog školstva kao i uvođenja obavezne nastave.

2.1. PAD MLETAČKE UPRAVE

Burno 19. stoljeće obilježeno mnogim ratovima, prevratima i smjenama vlasti uvjetovalo je i različiti razvoj u aspektima školstva i prosvjećivanja. Govoreći o prošlosti i razvoju školstva na području Dalmacije, posebice zadarskog kotara tijekom 19. stoljeća nužno je vratiti se nekoliko godina unatrag, na kraj 18. stoljeća i na događaj koji je promijenio tadašnju upravu i stanje toga područja, a to je godina 1797. i pad Mletačke Republike. Mirom u Kampoformiju već navedene godine završava višestoljetna mletačka vlast u Dalmaciji te ona prelazi u ruke Austrije. Mlečani nisu, kako nam je poznato, vodili brigu o školstvu, obrazovanju ili bilo kojem vidu prosvjećivanja stanovništva Dalmacije.¹ Takvo stanje savršeno oslikavaju riječi Antuna Strolla, pokrajinskog školskog nadzornika Dalmacije, koji je za tada već protekli period mletačke uprave rekao sljedeće: “Gusta se magla pukog neznanstva bila u ono doba slegla nad narodom našim, a mletačka vlast ni da je rukom makla, da tu maglu rasprši”.² Visoki prihodi gradskih općina nisu dozvoljavali da se ikakav znatan novac slijeva u školstvo. Državna skrb za nekim oblikom organiziranog školstva nije postojala.³ U periodu mletačke vlasti, pa čak ni

¹ M. Zaninović, 1978, 18.

² A. Stroll, 1900, 12.

³ A. Bralić, 2010, 535.

onom završnom, nema nikakvog spomena o školskim zakonicima ili pak nekim pravilnicima koji bi nam dali dublji uvid u stanje školstva toga perioda, što samo podrobnije oslikava nemar i zaostalost bilo kakvog konkretnijeg sustava osnovnoga obrazovanja. Zanimljivo je da u četiri stoljeća vladanja ovim prostorima Mlečani nisu podigli niti jednu javnu osnovnu školu, kako bi stanovništvo Dalmacije što dulje držali u pokornosti.

2.2. PRVA AUSTRIJSKA UPRAVA

Promjena vlasti donosi određene promjene, no ukorijenjenost talijanskog jezika u društvu i talijanizacija istoga ostat će i za vrijeme takozvane ‘prve austrijske uprave’, odnosno perioda nakon Kampofornija pa sve do dolaska francuske vlasti 1805. godine. Odmah po dolasku, austrijska je vlast na čelu s knezom Thurnom nastojala unaprijediti slabi obrazovni sustav zbog čega je započela s procesom uvođenja javnih trivijalnih škola.⁴ To se počelo ostvarivati uvođenjem zakona pod nazivom “Opći školski red za njemačke normalne i trivijalne škole u svim carsko-kraljevskim nasljednim zemljama”.⁵ No slaba obrazovanost stanovništva uvjetovala je da učitelji budu svećenici, uglavnom franjevci. Hegemonija talijanskog jezika će prevladavati i dalje, on ostaje nastavnim jezikom, što je austrijska vlast i htjela – spriječiti mogući razvitak nacionalne svijesti. Sama uloga prve austrijske uprave u procesu razvoja školstva, posebice onog pučkog, nije bila osobito značajna. Problemi teške besparice kao i kratkoća same uprave nisu dopustili neki konkretniji razvoj.⁶ Mnogi ratni porazi koje im je nanio Napoleon, natjerali su austrijsku vlast da 1805. potpišu mir u Požunu, te je tako došao kraj prvoj austrijskoj upravi.

⁴ M. Zaninović, 1978, 20.

⁵ Isto, 19.

⁶ A. Bralić, 2010, 536.

2.3. FRANCUSKA UPRAVA

Francuzi su već 1806. zaposjeli prostor Dalmacije. Novi ideali potekli iz francuske revolucije u određenoj mjeri došli su i na prostor Dalmacije gdje Francuzi uvode napredniju upravu te veće slobode među pukom. Glavna ličnost toga perioda je generalni providur Vincenzo Dandolo čije su se ideje i planovi ticali i kulturnog uzdizanja zaostalog područja kojim je upravljao. On, odmah po dolasku, uvodi novu prosvjetnu reformu za školsku godinu 1806./1807. kojom su trivijalke zamijenjene elementarnim ili normalnim školama.⁷ Francuska uprava, na čelu s Dandolom, već 1807. godine uvodi plan pod nazivom "Opći plan za javnu nastavu u Dalmaciji" koji će biti objavljen iste godine u "Kraljskom Dalmatinu" u Zadru, prvim novinama na hrvatskom jeziku čiji koje su počele izlaziti godinu dana ranije.⁸ Novine su bile dvojezične, podijeljene na dva stupca - lijevo talijanski, a desno hrvatski jezik. Ugašene su 1810. godine.⁹ Cilj navedenog plana iz 1807. je bio razvoj izrazito zaostalog školstva u Dalmaciji, otvaranje škola, posebice muških, ali i ženskih osnovnih škola u mnogim gradovima pokrajine kao primjerice u Zadru gdje je bila otvorena škola za djevojčice. Sama nastava u ženskim školama bila je malo drugačija, te se u njima učilo, osim osnova čitanja, pisanja i računanja, i šivanje, pletenje te se podučavalo kućanskim poslovima.¹⁰ Što se tiče samog financiranja škola, država je za rad škola izdvajala određena financijska sredstva. Tako se za vrijeme upravljanja Vincenza Dandola svake godine povećavala količina uložениh sredstava za školstvo. Počevši od 1806. kada je svega 2% od ukupnih rashoda išlo na školstvo, pa sve do 1808./1809. kada je taj postotak porastao na gotovo 6%.¹¹ Bio je to pozitivan trend i

⁷ A. Bralić, 2010, 537.

⁸ M. Zaninović, 1978, 20.

⁹ Lj. Šimunković, 2008, 172.

¹⁰ A. Bralić, 2010, 538.

¹¹ Isto, 541.

jedan vid napretka školstva. To se može iščitati iz tablice u kojoj su navedeni rashodi dalmatinskog proračuna iz godine 1808. gdje se vidi da su uložena sredstva za obrazovanje veća nego u prethodnim godinama.

Proračunska stavka	Iznos	Postotak
Uprava	304.309	21,9
Obrazovanje	82.092	5,9
Javna dobrotvornost i bogoštovlje	65.210	4,7
Javno zdravstvo	45.873	3,3
Vode i ceste	16.500	1,2
Šume	14.183	1,0
Zatvori	63.500	4,6
Sudstvo	296.356	21,3
Žandermerija	257.739	18,5
Troškovi regrutacije	860	0,1
Mirovine bivšim mletačkim časnicima	108.388	7,8
Mirovine i invalidnine	115.778	8,3
Izvanredni troškovi	18.950	1,4
Ukupno	1.389.738	100,0

Tablica 1. Rashodi dalmatinskog proračuna za 1808. godinu u talijanskim lirama (prema A. Bralić, 2010, 542.)

Ako se pogleda dublje u raspodjelu samih sredstava unutar obrazovanja, vidjet će se da je većina novca išla u učiteljske i instruktorske plaće.

Stavka	Iznos	Postotak
Plaće profesorima i instruktorima	48.338	58,9
Popravci, namještaj i najam prostora	18.000	21,9
Troškovi zavoda za umjetnost i obrt	11.640	14,2
Akademije obrta, trgovine i poljop.	1.114	1,4

Različiti troškovi	3.000	3,6
Ukupno	82.092	100,0

Tablica 2. Struktura rashoda obrazovnog dijela proračuna za 1808. godinu u talijanski lirama (prema A. Bralić, 2010, 542.)

Nastavni jezik, zbog duge mletačke vlasti bio je talijanski. Problemi u školstvu počeli su se osjećati od 1810. kada prestaje državno financiranje školstva, što će uvjetovati sve težoj materijalnoj situaciji školskih institucija te će dovesti do njihova zatvaranja. Napoleonovim porazom u Rusiji ponovno dolazi do smjene vlasti te započinje period ‘druge austrijske uprave’ koji će ovoga puta, za razliku od prošlog, trajati mnogo duže.

2.4. PONOVI DOLAZAK AUSTRIJE

Druga austrijska uprava potrajala je više od stotinu godina, od pada francuske uprave 1813. sve do 1918. odnosno završetka Prvog svjetskog rata i raspada Austro-Ugarske Monarhije. Samim svojim dolaskom dvorska se kancelarija već 1814. posvećuje problemima obrazovanja. Nadzornikom se imenuje Ivan Kreljanović - Albinoni, hrvatski pravnik koji je živio i djelovao u Zadru, gdje je potaknuo otvaranje osnovne škole i liceja.¹² Do 1819. godine djelovalo je 19 osnovnih škola (pučkih škola), od toga 5 u zadarskom okrugu (koji je tada obuhvaćao i Šibenik).¹³ Iako je ovo bila već treća uprava od pada talijanske (mletačke) vlasti, u osnovnim školama, talijanski je i dalje bio nastavni jezik. Donesen je novi pravilnik na osnovu kojeg su početne, pučke škole podijeljene na tri razine: niže početne, više početne i tehničke škole. Više početne škole osnivale bi se u sjedištima okružja, a zanimljivo je da je takva škola u Zadru nosila naziv “normala”, odnosno uzorna jer je služila kao uzor ostalim.¹⁴ Predmeti koji su se učili u nižim

¹² <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=33863>

¹³ M. Zaninović, 1978, 10.

¹⁴ Isto, 21-22.

početnim školama bili su katolički vjeronauk, te osnove komunikacije temeljene prvenstveno na čitanju i pisanju, a obrađivale su se i osnove matematike kroz računarstvo. U višim školama, već naučeno se proširuje, pa se tako detaljnije obrađuje katolički vjeronauk, uči se pravopis, krasopis, te latinski jezik.¹⁵

Problem osposobljenja učitelja i dalje je bio prisutan, i on će još dugo obilježavati školski sustav te će ponukati austrijsku vlast da već od 1827. godine krene ozbiljnije predavati osnovnoškolsko obrazovanje u ruke svećenika, a što će od 1840. prijeći u redovnu praksu. Valja istaknuti da je u periodu od 20-ih do 40-ih godina osnivanje samih ustanova za osnovno školstvo nedovoljno napredovalo, što će se promijeniti tek sredinom 19. stoljeća. Prema podacima Državnog arhiva u Zadru, kako navodi M. Zaninović, u zadarskom okrugu su 1845. djelovale 33 muške i 7 ženskih osnovnih škola, a u procesu osnivanja nalazilo se još njih 26.¹⁶

U prvoj polovici 19. stoljeća od neizmjerne je važnosti i nastanak Ilirskog pokreta, koji je započeo 30-ih godina, a iz čijeg njedra će proizaći i “Zora Dalmatinska”, koja je svoj početak imala 1844. godine u Zadru. To je bio važan korak za ujedinjenje svih hrvatskih zemalja i stvaranje nacionalne svijesti koja je stoljećima gušena od stranih vlasti. U godinama sve do pada Bachova apsolutizma povećanje broja škola i općenito poboljšanje stanja u istima teklo je vrlo sporo, a proces nacionalnog buđenja bio je prigušen.¹⁷ Općenito govoreći, prvih 40 godina austrijske uprave na ovom prostoru nije obilježen nekim drastičnim poboljšanjima na polju školstva. Iako su uvedeni novi pravilnici uz postojanje nekog kontinuiranog smjera razvoja ovaj period je i dalje obilježen zapuštenošću školstva. Nakon pada apsolutizma dolazi u središte problem vlasti u

¹⁵ A. Stroll, 1900, 17.

¹⁶ M. Zaninović, 1978, 10.

¹⁷ Isto, 11.

općinama, odnosno općinskim vijećima. Borba narodnjaka i autonomaša odražavala se na obrazovni sustav, jer su se narodnjaci zalagali za promjene na krilima narodnoga, ilirskog pokreta i uvođenja narodnoga jezika u školama, dok su autonomaši bili za ostanak talijanskog kao nastavnog jezika. Već nakon 1861./62. u određenim školama uvodi se “ilirski jezik”, neke ostaju na talijanskom, dok se u većini njih poučavanje vršilo kako na jednom tako i drugom jeziku.¹⁸

Također je bitno za naglasiti da se odvijala i stručna priprema za učitelje, no ona nije bila redovna i često se od učitelja nije tražilo mnogo. Kako navodi M. Zaninović, tražilo se “da zna zapisati svoje ime”.¹⁹ Učiteljske plaće nisu bile visoke, kretale su se između 250 i 350 forinti, a najveće su bile upravo u Zadru (godišnja plaća od 400 forinti).²⁰ Pošto je broj sposobnih učitelja bio malen, austrijska vlast je od 1850. započela s tečajevima za osposobljavanje istih, no to je bio spor i neplodan proces. Problemi poput niskih plaća i tečajeva koji su se odvijali na talijanskom jeziku nisu dopuštali da ovaj plan urodi plodom, a napredak će doći tek 1866. godine otvaranjem preparandije u Arbanasima, mjestu pokraj Zadra.

Prijelazom duboko u drugu polovinu 19. stoljeća, vlasti kako na našim prostorima tako i drugdje, sve više uviđaju važnost školstva i obrazovanja. Namjesničkim dekretom 1864. godine vlast zahtjeva određene promjene na ovom polju, a poglavito se ističe otvaranje novih škola i širenje same obrazovne mreže, te inzistiranje na redovnom pohađanju škola, što je bio veliki problem na ovome prostoru.²¹ No promjene nisu dolazile lako, problem nedolaženja je bio dublji nego što se to činilo na površini. Nedostatak udžbenika na

¹⁸ M. Zaninović, 1978, 11.

¹⁹ Isto, 12.

²⁰ A. Stroll, 1900, 38.

²¹ Š. Ljubičić, 2010, 16.

hrvatskom jeziku i velika udaljenost škola od određenih mjesta pogodovali su stvaranju te klime, klime neraspoloženja prema školi. Imajući to na umu, godina 1866. je jako značajna budući da nakon više stotina godina strane vlasti i dominacije talijanskoga jezika u hrvatske škole ulazi i hrvatski jezik. Iste godine otvara se, pod pritiscima naroda i sve većeg utjecaja narodnog pokreta, već spomenuta preparandija u Arbanasima kraj Zadra. To je bio "ilirski preparandij" u kojemu se nastava odvijala striktno na "slavenskom jeziku". Nedugo nakon otvaranja preparandija u Arbanasima 1870. vlasti su odlučile spojiti onaj zadarski (u kojemu se nastava odvijala na talijanskom jeziku) s već navedenim ilirskim. S tim potezom dobila se dvojezična nastava koja će ostati sve do 1880. godine kada se talijanski jezik ukida, odnosno prestaje biti nastavnim jezikom.²²

Iako su to bili veliki koraci za razvoj školstva na ovom prostoru, proces razvoja će svoja obilježja dobiti tek u idućih nekoliko godina kada je započela intenzivna zakonodavna aktivnost. Tako je recimo „Državni zakon o općim pravima državljana“ iz 1867. direktno povezan i sa školstvom. Članci zakona govore o slobodi znanosti kao i slobodi svih naroda unutar države, odnosno njihovoj jednakosti iz koje proizlazi i pravo na materinji jezik.

Već iduće godine, 1868., uređuju se odnosi školstva i Crkve kojoj je bilo oduzeto pravo nadzora škola, a kao nova tijela za upravljanje ustanovljuju se:

- Pokrajinsko školsko vijeće koje obnaša vrhovnu vlast glede škola, a na čijem čelu se nalazio namjesnik kao predsjednik vijeća;
- Kotarsko školsko vijeće, podređeno pokrajinskom, a na čijem čelu je kotarski poglavar;

²² M. Zaninović, 1978, 13.

- Mjesno školsko vijeće, koje je na dnu hijerarhije, i na čijem čelu je općinski načelnik.²³

Ovime je definitivno ukinuta praksa nadzora škola od strane svećenstva, iako će oni i dalje imati utjecaja na obrazovanje, često kao članovi mjesnih vijeća ili na nekim drugim pozicijama.

3. DRŽAVNI ŠKOLSKI ZAKON 1869. I 'PREPOROD' ŠKOLSTVA

Ako se govori o presudnom razdoblju u razvoju školstva, kako na prostoru zadarskog kotara tako i cijele Dalmacije kao cjeline, najbitnija je godina 1869. Tada se uvodi „Državni školski zakon“ kojim školstvo postaje obavezno, ističe se važnost ravnopravnosti učitelja i učenika, i sada opće pučke škole postaju norma, djeluju svugdje i to je naznačilo kraj trivijalkama. Zakon se, zapravo, ticao cijele Monarhije te je time za osnovne škole uvedeno jednoobrazno školovanje koje je utvrđivao ministar nastave i bogoštovlja.²⁴ Škole su se dijelile na redovne, pomoćne i privatne, pa je tako recimo u zadarskom kotaru školske godine 1868./69. djelovalo 38 škola, od kojih je pola redovnih, 14 pomoćnih i 4 privatne škole. Spisak redovnih škola s nekim osnovnim informacijama naveden je u tablici.²⁵

Red. broj	MJESTO/ ŠKOLA	UČITELJSKI KADAR	OBV. ZA RED ŠKOLU	BR. DJECE U ŠKOLI	
				RE- DOV- NOJ	NE- DJELJ- NOJ
1.	ZADAR, m. (tal. jezik)	-GIUSEPPE DE STAUBER -GIUSEPPE VITTURI -GIUSEPPE SCARPA -GAETANO BILAGHER	350	177	-

²³ A. Bralić, 2006, 602.

²⁴ M. Zaninović, 1978, 12.

²⁵ Š. Ljubičić, 2010, 25.

2.	ZADAR-ARBANASI, m.	-STJEPAN BUZOLIĆ -IVAN ČABRIĆ	-	-	-
3.	ZADAR, m.	-CARLO MULLER -GIUSEPPE LIEBER -LUIGI WONDRICH	-	36	
4.	ZADAR, ž. (sv. Marije), tal. jezik	-TERESA MESSALE -EDVIGA MEŠTROVIĆ -METILDE URSCHITZ -CUNEGONDA ZERBONI -MARIJA NACHICH	380	182	-
5.	PREKO, m.	-JURAJ PLANČIĆ	102	18	7
6.	SUTOMIŠČICA, m.	-GIOVANI PREDOLIN	40	28	25
7.	UGLJAN, m.	-ANTONIO WALLE	72	12	-
8.	BIOGRAD, m.	-JOSIP KALINIĆ	48	22	22
9.	PAKOŠTANE, m.	-ANDRIJA PELICARIĆ	63	38	32
10.	NIN, m.	-ŠIMUN BOŽIĆ	40	36	-
11.	NOVIGRAD, m.	-KUZMA OŠTRIĆ	60	55	-
12.	PAG, m.	-FRANJO RAKAMARIĆ -LUIGI POKORNY	300	121	20
13.	PAG, ž.	-MARIJA FABROVIĆ	200	47	-
14.	NOVALJA, m.	Don NIKOLA BUTKOVIĆ	50	47	32
15.	RAB, m.	-ANTONIO NIMIRA, dir. -GIO. BAT. VUJAŠKOVIĆ -MATEO PESEL -GIOVANI GALZINGA	48	42	20
16.	RAB, ž.	-PETRONILA TUDORIN	62	54	21
17.	SALI, m.	-SIMEONE SFORZINA	38	27	-
18.	IŽ VELI, m.	-LUCANO NANI	101	60	15
19.	SILBA, m.	-ZAKARIJE LOVROVIĆ	120	83	-

Tablica 3. Osnovne informacije o redovnim školama iz 1869. (prema Š. Ljubičić, 2010, 25.)

Učeničko pohađanje škola nije bilo na zavidnom nivou, a status učitelja je bio loš. Općine su bile obvezatne za plaćanje učitelja, a plaće nisu bile redovne. Ako se tomu još nadoda mizernost plaća koje često nisu bile dovoljne ni da osiguraju učitelju egzistenciju, lako

će se doći do slike stanja u kojoj su se nalazili. Iako je i dalje bilo poteškoća i stvari na kojima je trebalo poraditi, školstvo se napokon organiziralo i krenulo pravim putem nakon 1869. godine.

3.1. OTVARANJE ŠKOLA

Nakon uređenja školstva državnim zakonom iz 1869., na red je došlo otvaranje novih ustanova za obrazovanje. Kako je zakon naveo da se škole mogu otvoriti u svim mjestima u kojima ima barem 40 đaka, odnosno djece starosti 6 do 12 godina, to bi značilo otvaranje mnoštva novih škola.²⁶ Problem u tom procesu je bio taj što se novca baš i nije bilo, a uvjeti za rad u već postojećima školama su bili jako loši. Kao jedno od rješenja isplivalo je otvaranje pomoćnih škola – mnogo jeftinije od redovnih, a ni učitelji se nisu morali plaćati jer bi u njima radili mjesni svećenici za sitnu naknadu. Pomoćne škole su u potpunosti ovisile o župniku, te se nastava često odvijala i u župnoj zgradi.

Pored problema koji su mučili vlast, kako onu pokrajinsku tako i mjesnu, na prostoru zadarskog kotara je otvoreno 16 novih redovnih i 12 pomoćnih škola. Sam proces otvaranja i razvoja škola komentirao je i nadzornik, koji je u to vrijeme bio Ivan Jelčić. On je također naglasio problem otvaranja škola bez unaprijed ispunjenih uvjeta, te se zalagao za poboljšanje stanja u već postojećim ustanovama.²⁷ Godine 1875. iz Beča dolazi reakcija na problem loših uvjeta u školama, Ministarstvo bogoštovlja i nastave donosi naredbu kojom se planira popraviti stanje učionica te prilagoditi iste normalnoj nastavi. Tako je Ministarstvo navelo određene upute kojih bi se sve škole trebale držati. Navedeno je da zgrada mora biti u lijepom okruženju, što dalje od groblja, močvara, gnojišta, po mogućnosti što svjetlija s prozorima za prozračivanje, a svaki bi učenik

²⁶ Š. Ljubičić, 2010, 31.

²⁷ Isto, 32-33.

trebao imati oko pola četvornoga metra prostora. Na nekoliko mjesta se spominje važnost održavanja čistoće i urednosti, kao i zdravlja sudionika u obrazovanju.²⁸

3.2. ŠKOLSKE ZGRADE, OPREMA I GLOBA

Školske zgrade su uglavnom bile ili općinske ili seoske kuće, najčešće u lošem stanju. Naredbe za obnovu stanja u školama su se provodile sporo ili nikako. Mnoge škole nisu imale grijanje, a i voda je bila problem. Nedostatak vode i zahoda pomiješan s i ovako već prljavom i neurednom djecom nije pogodovao higijenskim i zdravstvenim uvjetima. Pravih školski zgrada niti nema zapravo, a za izgradnju novih ili pak renoviranje onih starih, trošnih nije bilo novaca. Vlast iz očajja traži od privatnih vlasnika kuće u zajam u kojima bi se mogla odvijati nastava, a kao jeftinija opcija se nudi i otvaranje već spomenutih pomoćnih škola. Problemi s učiteljima, stanje u školskim učionicama, neobrazovano, uglavnom seljačko stanovništvo kojemu su poljski poslovi ispred škole, glavni su faktori problema a rezultat takvog odnosa prema školi jeste neredovito pohađanje nastave. Vlast ne vidi svrhu u obnavljanju i razvoju obrazovanja ako đaci ne dolaze na nastavu, i taj će problem još dosta dugo postojati.

Da bi se donekle situacija s prisutnošću đaka dovela u red, Kotarsko školsko vijeće u suradnji s mjesnim započinje kažnjavati odsutnost s nastave. Uvodi se globa (novčane kazne), glavni instrument pomoću kojeg se zastrašuju đaci. Ali i tu je postojao problem - pronaći osobe koje su spremne globiti i zamjeriti se stanovništvu, tako je primjerice za vježbaonicu preparandije u Arbanasima bilo obveznih 94 đaka, dok je u školu bilo upisano samo njih 30.²⁹

²⁸ Š. Ljubičić, 2010, 37.

²⁹ Isto, 46.

Zaostalost se ogleda i u školskoj opremi, odnosno potpunom nedostatku ili pak nekim mizernim količinama učila i bilo kakve opreme za nastavu. Pokoja geografska karta, globus, sat i računaljka su sav domet opreme koja se pružala đacima. Isto je bilo i s udžbenicima i školskim knjižnicama i čitaonicama. Stanje se neće uvelike mijenjati do 1872. i naredbe Pokrajinskog školskog vijeća kojom je uveden *Pravilnik kotarskih knjižnica za učitelje*, koji aludira na nužnost otvaranja knjižnica za pučke škole.³⁰ Sve do tada, jedina takva ustanova u zadarskom kotaru je Narodna čitaonica u Zadru otvorena 1863. No i taj će plan, zbog nedostatka sredstava, biti odgođen, kao i mnogi drugi.

Prvih desetak godina od „Državnog školskog zakona“ i uspostave koliko-toliko organiziranog sustava školstva protekao je uz, kako je već prethodno navedeno, mnoge probleme i trzavice te se još ne može govoriti o iole dobrom stanju školstva. Iako je na prostoru zadarskog kotara ‘otvoreno’ dosta pučkih škola, njih 39, zbog mnogih poteškoća u nekima se nastava nije uopće održavala.³¹

3.3. ZAKONI 1871.

Godina 1871. bila je u mnogo čemu presudna za školstvo ovoga područja, obilježena mnogim zakonima i reformskim zahvatima. Kao uvertira ovim zakonima stoji zakon iz 1870. pod nazivom „Zakon o utemeljenju, uzdržavanju i polaženju javnih pučkih učionica“, koji se u mnogočemu slaže s novim zakonom donesenim godinu dana kasnije.³² Od tri dijela teksta, dva su gotovo identična, dok promjenu vidimo tek u trećem dijelu – onom dijelu koji se odnosi na financiranje javnih pučkih škola. Naime, prema zakonu iz 1870. troškovi financiranja padaju na djelokrug školskog kotara, a unutar kotara i samih općina pa i roditelja koji bi trebali plaćati pristojbu. Novim zakonom 1871.

³⁰ I. Dizdar, 1913, 31.

³¹ Š. Ljubičić, 2010, 54.

³² S. Uglešić, 2010, 488.

to se mijenja. Troškovi prelaze na pokrajinske vlasti, a zakon naglašava da je obrazovanje u pučkim školama besplatno, što je bio napredak u odnosu na stari zakon.³³

„Zakon o utemeljenju, uzdržavanju i polaženju javnih pučkih škola“ iz 1871. (broj 10) govori i o, što se može iščitati iz samog naziva, osnivanju pučkih učiona, te njihovu održavanju kao i razvoju jedne vrste mreže pučkih škola na prostoru cijele Dalmacije. Raspored bi bio takav da svakoj školi pripada po jedna školska općina, što se onda odnosilo i na đake, koji su morali ići u onu školu koja pripada općini u kojoj žive.³⁴

Drugi dio zakona detaljnije objašnjava pohađanje škola, odnosno ulogu mjesnog školskog vijeća čija je zadaća bila popisivanje obveznika za školu i kažnjavanje onih koji se ne upišu. Obrazovanje je prestalo biti obavezno kada bi dijete nakon napunjene 12. godine svjedodžbom dokazalo minimalnu količinu potrebnog znanja. Treći dio zakona dotiče se financiranja školstva, te navodi da je za to najzaslužnija zemaljska školska zaklada, dok su općine trebale sudjelovati u samom plaćanju, a bilo je zabranjeno uvoditi bilo kakav oblik školskih pristojbi.

Zakon (broj 11) baca svjetlo na problematiku trajanja obrazovanja. Iako je obavezna nastava trebala trajati od 6. do 14. godine, vlasti su, nakon protesta zastupnika u saboru i teškog gospodarskog stanja, smanjile javnu pučku naobrazbu na 6 godina, odnosno od 6. do 12. godine života. Ali to je vrijedilo samo u slučaju da je dijete zadovoljilo minimalne kriterije usvojenog znanja, a u suprotnom moralo je još 2 godine ići u opetovnicu, odnosno ponavljaonicu (najčešće večernja ili nedjeljna škola).³⁵ Drugi dio zakona odnosi se na učitelje, odnosno trajanje tečajeva za osposobljavanje istih. Iako je planom tečaj

³³ S. Uglešić, 2010, 489.

³⁴ Isto, 490.

³⁵ Isto, 493-494.

trebao trajati 4 godine, on je smanjen na 3 kako zbog nestašice novca tako i nestašice samih nastavnika.

Treći zakon iste godine, pod brojem 12, donosi podatke o učiteljima, odnosno njihovom statusu, razmještanju i plaći. Najveća razlika ogledala se u tome je li učitelj radio u gradu ili selu, jer su plaće u gradovima bile veće. Sve u svemu, plaće su bile niske i često nedovoljne za osnovne stvari, a još teže je bilo učiteljicama koje su imale svega 80% učiteljske plaće.³⁶

Iako je daljnji razvoj pučkoga školstva tekao sporo i neujednačeno, pokrajinski zakoni iz 1871. dali su vjetar u leđa kakvom-takvom razvoju i popravili situaciju na području osnovnog obrazovanja.

3.4. BORBA ZA HRVATSKI JEZIK

Iako je se od 1869. nastava odvijala na hrvatskom jeziku, mnogi učitelji, a pogotovo nadzornici i dalje su pisali na talijanskom jeziku. Prvi koji se tome suprotstavio i svoje izvještaje pisao na hrvatskom jeziku bio je kotarski školski nadzornik, svećenik i povjesničar don Frane Bulić, koji je na tu poziciju došao krajem sedamdesetih godina.³⁷ Njegov utjecaj, kao i događaji koji će uslijediti 1879. godine donijet će promjene i vjetar u leđa napretku školstva. Tako se već navedene godine ističe zajedanje 2. pokrajinske učiteljske skupštine. Skupština je sumirana prvih deset godina organiziranog školstva u kojem se vidi napredak kako u broju škola, tako i polaznika. Broj škola se povećao s 218 na 320, a broj polaznika s 8.675 na 13.599. Ono bitno što je također poraslo je i postotak obveznih đaka koji školu pohađaju, a postotak je porastao s nekih 45% u 1869. na 55% u 1879. godini. Pored izlaganja o stanju u školstvu na skupštini su bile izložene i

³⁶ S. Uglešić, 2010, 495-496.

³⁷ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=10126>

*Naukovne osnove za osnovne škole – jedinstven plan rada za sve osnovne škole u Dalmaciji.*³⁸

Iako je hrvatski jezik u potpunosti preuzeo osnovno školstvo od „Državnog školskog zakona“ iz 1869., krajem sedamdesetih se javlja još jedan problem, a to je uvođenje njemačkog jezika. Godina 1879. je zanimljiva upravo i po borbi da se to zaustavi, pa je Kotarsko školsko vijeće pronalazilo razloge zašto bi to bilo loše za obrazovni sustav. Tako je recimo navedeno da se obrazovanje i odgoj mladeži mora odvijati na materinskom jeziku jer je i ovako već dovoljno teško djeci i učiteljima, a uvođenjem njemačkog jezika broj sudionika u obrazovnom sustavu bi se još više smanjio. Također je navedeno kako je nemoguće naći učitelje koji bi bili sposobni predavati njemački jezik.³⁹

3.5. NAUKOVNE OSNOVE I POLJODJELSTVO

Ulaskom u novo desetljeće proces razvoja i napretka sustava osnovnoga školstva dobiva neke nove crte i osobine, dok hrvatski jezik definitivno pobjeđuje sve pritiske stranih vlasti, a talijanski kao nastavni ostaje još samo u Zadru. Uvođenjem naukovnih osnova školstvo postaje homogenije, povezanije te se smanjuje nesklad koji je dugo vladao.

Jedna od novina koja stiže u ovom desetljeću je uvođenje poljodjelstva u osnovnim školama, grane obrazovanja koja je sve do 1880. bila potpuno zanemarena što nije imalo nikakvoga smisla s obzirom na to da je veliki dio stanovništva bio seljački (bavili se poljodjelstvom). Ovom promjenom zahtijevalo se od svake škole da osigura jedan komadić zemlje koji bi predstavljao školski vrt za praktični rad. Kao i sa svim

³⁸ Š. Ljubičić, 2010, 61.

³⁹ Isto 63-64.

promjenama do sada, i ova je tekla jako sporo, gotovo nikako. Tek nakon 7 godina možemo govoriti o kakvom-takvom napretku, kada je 5 škola s prostora kotara imalo vrt.⁴⁰

Slična stvar se događala i na planu otvaranja novih škola. Ni u ovom desetljeću nemamo organizirane, sistematske gradnje objekata za osnovno školstvo, no napredak se ogleda u renoviranju onih starih. Proces otvaranja novih škola ipak se nastavljao. Što se tiče privatnih škola, one su djelovale samo na području Zadra i zadarskog predgrađa.⁴¹ No one dobivaju udarac - sve privatne škole koje rade bez ovlaštenja trebaju biti zatvorene. Situacija u osnovnim školama se sporo popravljala. Neurednost djece i škola nije nestala, a problemi s nedostatkom vode prisutni su i dalje. Male, neuredne učionice bile su savršeno mjesto za širenje bolesti, kojih u kotaru nije nedostajalo.⁴²

No ni to nije bio najveći problem školstva - nepohađanje nastave velikog dijela obveznih đaka i dalje nije bilo učinkovito riješeno. Najbolja metoda sprječavanja navedenog i dalje je bila globa. Ona je, ukoliko je postojao netko tko bi ju vršio, zastrašivala roditelje koji bi nakon toga redovitije slali djecu u škole.⁴³

3.6. STANJE KNJIŽNICA I UČITELJSKOG KADRA

Nedostatak knjižnica u proteklim desetljećima sada je dio prošlosti, svaka osnovna škola u svome prostoru ima neki vid knjižnice, no problem je u sadržaju istih. Iako postoje, knjižnice nemaju dovoljno knjiga i ne opskrbljuju djecu adekvatnim materijalima za njihov uzrast i potrebe. Pokrajinsko školsko vijeće traži od Kotarskog školskog vijeća povećanje i obnovu literature, a to je komentirao i kotarski školski

⁴⁰ Š. Ljubičić 2017, 333.

⁴¹ A. Bralić, 2006, 599.

⁴² Š. Ljubičić, 2010, 76-80.

⁴³ Isto, 84.

nadzornik Ivan Cabrić, rekavši kako je narodu dalmatinskom potrebno dati ono što razumije i voli, poput herojskih pjesama, šaljivih priča i slično.⁴⁴

Situacija nije bila bolja ni s učiteljima i njihovim stanjem. Radili su za jako male plaće koje su, iako je standard rastao, ostale iste kao i prije desetak godina. Što je nekad bila niska plaća, sada je toliko mizerna da se od nje nije moglo ni preživjeti (350 forinta za uzdržavanje sebe i obitelji). Žalbe najčešće nisu prihvaćane, a odnos prema nadzorniku je češće bio odnos sluga prema gospodaru nego li kolegijalni. No to nisu svi problemi koje su učitelji imali jer su na njih padale i žalbe roditelja koji su bili ljuti kada je učitelj prijavio njihovo dijete za nedolaženje na nastavu - što je bio obvezan raditi.⁴⁵ Sve je to utjecalo i na slabije podučavanje samih učitelja. Kao što se može zaključiti, svi navedeni problemi, još uvijek prisutni u školstvu, povezani su i čine neki začarani krug, jer jedan problem vuče drugi. Dopis koji je 1884. godine od župa tražilo Kotarsko školsko vijeće u Zadru još će bolje rasvijetliti stvar. U pitanju je popis pismenih ljudi iz 29 župa s prostora kotara, a bitno je za naglasiti da u većini mjesta već desetljećima djeluju škole.

Mjesto	Broj pučanstva	Znaju čitati i pisati		primjedba
		Od 20. do 30.	Od 30. dalje	
Lukoran	672	3	9	
Novalja	1.058	35	18	
Privlaka	725	27	10	
Vrgada	383	60	25	
Sutomiščica	628	23	8	
Ist	409	-	-	Samo par njih koji znaju potpisati ime i prezime
Arbanasi		51	40	
Biograd	675	20	24	

⁴⁴ Š. Ljubičić, 2010, 85.

⁴⁵ Isto, 90.

Banjol	487	2	-	
Barbat/Rab	669	37	9	
Lun		23	31	
Ždrelac	417	9	3	Zajedno s Banjom i Dobropoljanom
Silba	1.387	113	235	
Zemunik	1.148	11	6	Dvojica od 30-40 samo čitaju
Lopar	651	5	2	
Novigrad	1.006	oko 50	do 70	
Olib	1.256	55	19	
Pridraga	977	-	-	
Pag	3.374	156	261	
Mali Iž	607	6	1	
Tkon	516	18	15	
Veli Rat	307	20	12	
Kali	799	14	6	
Premuda	628	28	19	
Veli Iž	1.044	29	11	
Sukošan	1.162	8	12	
Ugljan	927	39	19	
Škabrnja	867	2	-	Zajedno s Biljanima D.
Pašman	782	4	6	
ukupno	23.561	848	559	

Tablica 4. Popis pismenih ljudi u župama zadarskog kotara 1884. (prema Š. Ljubičić, 2010, 94.)

3.7. UČITELJSKE SKUPŠTINE

Nakon donošenja „Državnog školskog zakona“ uvodi se obaveza održavanja učiteljskih skupština, barem jednom godišnje, u svim školskim kotarima.⁴⁶ To je bio vid komunikacije među učiteljskim kadrom kao i mjesto za raspravljanje o mnogim stvarima koji se tiču školstva, poput nastavnih predmeta, udžbenika, discipline u školama i slično.

⁴⁶ Š. Ljubičić, 2017, 315.

Sve učiteljske skupštine u zadarskom kotaru započinjale su misom u crkvi sv. Krševana, pa bi se nakon nje prelazilo u školski objekt u kojem je zakazano održavanje skupštine.⁴⁷

Što se tiče dnevnog reda skupština, odnosno materije koja se treba obraditi, njega je pripremao odbor koji je bio izabran za tu dužnost. Nakon toga Kotarsko školsko vijeće raspravlja i nadopunjuje navedeni plan, kojeg na kraju prihvaća Pokrajinsko školsko vijeće.⁴⁸ Uloga kotarskog školskog nadzornika ogledala se u podnošenju izvještaja Kotarskom školskom vijeću nakon održane učiteljske skupštine što se onda hijerarhijski prenosilo na Pokrajinsko školsko vijeće, koje je imalo zadnju riječ i odlučivalo koji će prijedlozi biti implementirani, a koji odbijeni. Ideje koje su iziskivale materijalnu, odnosno financijsku potporu, najčešće su bile odbijane.

Glavne teme ovih skupština protezale su se široko, od organizacije nastave, problema utjerivanja globe, udžbenika i knjižnica, načina predavanja, odgoja sve do problema predrasuda u narodu naspram obrazovanja. Svaka skupština bila je obilježena određenom temom, koja je za tu godinu bila izrazito problematična i karakteristična. Tako se recimo na 3. učiteljskoj skupštini održanoj 1877. govorilo o čudorednom odgoju, odnosno o tome kako se učitelj treba ponašati prema đacima i roditeljima.⁴⁹ Pohađanje, odnosno nepohađanje škola je problem koji je oduvijek mučio ove krajeve. O tome se raspravljalo i na 16. učiteljskoj skupštini održanoj 1893. godine, kada su pod lupu stavljena mjesna školska vijeća zbog svojeg nerada u sankcioniranju neopravdanih izostanaka učenika.⁵⁰ Učiteljske skupštine, iako nisu imale ogromnog utjecaja na stanje u obrazovanju, dale su

⁴⁷ Š. Ljubičić, 2017, 316.

⁴⁸ Isto, 315.

⁴⁹ Isto, 323.

⁵⁰ Isto, 325.

mjesto za raspravu, razmjenu ideja i iznošenje problema što je bilo bitno u ovom razvojnem periodu školstva.

3.8. KRAJ STOLJEĆA, POČETAK GRADNJE

Kako se približava kraj dugog 19. stoljeća tako se napokon kreću ostvarivati neki od davno zamišljenih planova glede osnovnog školstva. U posljednjem desetljeću počinje se s gradnjom novih školskih zgrada koje financira pokrajinska vlast, a materijale poput kamena osiguravaju mještani. Tako je, zajedničkim naporima, u ovih desetak godina izgrađeno 13 novih škola, odnosno malih zgrada s uglavnom jednom učionicom, a u sklopu toga nalazio se i stan za učitelja.⁵¹ Iako je to veliki napredak u usporedbi s prijašnjim vremenima, novca za gradnju nije bilo mnogo, pa su i dalje mnoge škole obnavljane, a i vršene su preinake da bi se omogućilo što bolje i efikasnije obrazovanje.

Još jedna pozitivna stvar, uz otvaranje novih, je postepeno pretvaranje neefikasnih pomoćnih škola u redovne. No to nije značilo da je došao kraj pomoćnim školama. One su i dalje radile, u manjim brojevima, a 1896. Kotarsko školsko vijeće šalje dopis kako poboljšati rad pomoćnih škola.⁵²

3.9. LOŠE NAVIKE

Kao što se može vidjeti stvari idu na bolje, no higijena i zdravstvo su i dalje u kritičnome stanju. Iako su već 1884. po kotarima osnovana zdravstvena povjerenstva ona nisu radila mnogo, bolje rečeno gotovo ništa.⁵³ Pored gradnje novih i renovacije malog broja starijih zgrada, veliki broj škola je i dalje u lošem stanju. Nedostatak vode bio je ogroman problem, a veliki broj zaraza i bolesti često dovodi do zatvaranja nekih škola.

⁵¹ Š. Ljubičić, 2010, 111.

⁵² Isto, 114.

⁵³ Isto, 115.

U takvim okolnostima kotarsko školsko vijeće šalje naredbe upućene uglavnom učiteljima. Briga o higijeni učenika i objekata općenito stavljena je na leđa učitelja. On ima zadaću provjeravati čistoću učenika te ih podučavati boljim higijenskim navikama.⁵⁴

Težak položaj učitelja kroz protekla desetljeća neće se mnogo popraviti, a oni za uzvrat ne izvršavaju uvijek svoje obveze savijesno. Kako bi tomu stala na kraj, školska vlast je 1893. naredila da svi učitelji moraju, do točno određenih rokova, podnositi tromjesečne izvještaje kao i popise prisutne i neprisutne djece, razne izvještaje o napretku itd.⁵⁵ Sve to nije lako padalo učiteljima, koji su zbog postupnog ukidanja muških i ženskih škola te njihovog prelaska u mješovite automatizmom toga procesa imali mnogo više posla, budući da se broj djece u školama znatno povećao. Posla je bilo puno, a plaće su i dalje bile niske te je to natjeralo mnoge učitelje da traže dodatnu zaradu pored škole, što je opet imalo negativnog utjecaja na kvalitetu obrazovanja. Poteškoće učiteljima uzrokovala je i njihova ovisnost o svećeniku, koji su često bili mjesni školski nadzornici i time nadređeni učitelju. Ako bi došlo do nesuglasica među njima, svećenik bi uvijek izvukao bolji položaj, a u slučaju parničenja, nerijetko bi i dobio parnicu. Vlasti su 1899. na Dalmatinskom saboru priznale tešku situaciju u kojoj se nalaze učitelji, no zbog nedostatka novca nisu im mogli puno pomoći.

3.10. OKRUŽNICA ZA ŠKOLSKA VIJEĆA

Na zalasku 19. stoljeća moglo se vidjeti da je potrebno još dosta vremena i mnogo više truda kako bi se školstvo dovelo na neku zavidnu razinu, a uz neefikasnost rada mjesnih školskih vijeća taj proces nije mogao brzo napredovati. Njihov nerad dovest će do čestog uplitanja Kotarskog školskog vijeća koje će preko molbi ili direktnih naredbi

⁵⁴ Š. Ljubičić, 2017, 343.

⁵⁵ Š. Ljubičić, 2010, 122-123.

pokušavati dovesti stvari u red. Tako je Kotarsko školsko vijeće 1899. poslalo *Okružnicu* školama u kojoj su bili navedeni mnogi propusti vezani za nastavu ili pojedinačne predmete, a uz to i naredbe kako riješiti probleme i poboljšati obrazovanje.⁵⁶ Uz *Okružnicu* se zaokružuje 19. stoljeće, a razvoj školstva će se gotovo istim tempom odvijati sve do kraja Prvog svjetskog rata i propasti Austro-Ugarske Monarhije.

Govoreći statistički, stanje pismenosti na prostoru zadarskog kotara ali i Dalmacije kao cjeline nije mnogo napredovalo. Tako je od 1880. pa sve do 1910. nepismenost opala za svega 11%, odnosno s 89% na još uvijek visokih 78%.⁵⁷ Sve su to primjeri jako sporog razvoja školstva. Mnogi problemi i zaostalost su i dalje prisutni, ipak u 19. stoljeću udareni su temelji osnovnoškolskom obrazovanju koje je stotinjak godina ranije bilo u potpunosti zanemareno i jedva prisutno.

⁵⁶ Š. Ljubičić, 2010, 128.

⁵⁷ A. Bralić, 2006, 597.

4. ZAKLJUČAK

Razvoj pučkog školstva kroz 19. stoljeće u Dalmaciji bio je neravnomjeran proces. Počevši od kraja prethodnoga stoljeća i svršetka stoljetne mletačke uprave neki osnovni problemi protezat će se kroz sljedećih stotinu godina. Mlečani nisu bili zainteresirani za obrazovanje stanovništva Dalmacije pa su tako i zanemarivali osnovnoškolske institucije. Stvari će se donekle promijeniti dolaskom Austrije, no i u prvom austrijskom ‘pokušaju’, školstvo nije mnogo napredovalo. Osim uvođenja Općeg školskog reda i osnivanja trivijalnih škola nije bilo mnogo vremena, a ni truda da se nešto konkretnije promijeni. Brza smjena vlasti dovodi francusku upravu na dalmatinski prostor, a glavna ličnost postaje Vincenzo Dandolo, generalni providur smješten u Zadru. On unosi određenu dozu entuzijazma prema školstvu, te donosi “Opći plan za javnu nastavu u Dalmaciji” čiji je cilj bio modernizacija osnovnog školstva. No nedostatak ulaganja zbog čestih ratova i općenito kratkotrajne vlasti Francuza nad ovim prostorima nije dopuštao da školstvo procvjeta u onoj mjeri u kojoj je to Dandolo zamišljao. Padom francuske uprave 1813. godine na vlast ponovni dolazi Austrija, u svojoj takozvanoj drugoj upravi. Ta uprava obilježiti će cijelo 19. stoljeće, pa čak i dio 20., jer će trajati sve do kraja Prvoga svjetskoga rata i raspada Austro-Ugarske Monarhije. Sve do 1869. ne možemo govoriti o nekom sistematskom, uređenom osnovnom školstvu, ali i u tom periodu su se dešavale promijene koje će utjecati i na kasniji razvoj. Pritisci naroda u doba preporoda, ukidanje konkordata s papom i uzimanje školske vlasti iz ruku Crkve, kao i uvođenje hrvatskog jezika u osnovne škole neki su od događaja koji s obilježili period ‘prije školstva’.

Godine 1869. donosi se „Državni školski zakon“ koji donosi najveće promijene do sada. Osnovna škola postaje obavezna, a pučke škole postaju norma te zamjenjuju trivijalke. Sve do kraja 19. stoljeća nema gradnje novih zgrada za škole, stare zgrade se tu i tamo renoviraju ali stanje često nije bilo u skladu s normom. Bolje nije bilo ni učiteljima, koji

su radili za niske plaće od kojih su jedva mogli preživjeti, te se sve to oslikavalo i na kvaliteti njihova rada, a tako i kvaliteti samoga obrazovanja. Pored svega toga najveći problem bilo je učeničko nepohađanje nastave, što će obilježavati školstvo ovog područja još neko vrijeme. Da bi se tomu stalo na kraj vlasti uvode globe te kažnjavanjem pokušavaju natjerati đake i njihove roditelje da poštuju školu.

Krajem stoljeća započinje se s gradnjom novih zgrada i popravljanjem stanja u školstvu, no to nije značilo da kraj problemima. Nove zgrade su bile rijetkost, pa je problem lošim uvjeta, higijene i slabo plaćenog učiteljskog kadra i dalje bio prisutan. Ni mjesna školska vijeća nisu svoju dužnost obavljala kako spada, pa se u novo stoljeće ulazi s *Okružnicom* Kotarskog školskog vijeća kojom se navode propusti i načini i mjere s kojima se školstvo može popraviti.

Rezimirajući sve stavke može se zaključiti da je proces razvoja osnovnoga školstva u zadarskom kotaru tekao polako, nesigurno uz često ponavljanje istih grešaka i ne rješavanja istih. Pored svih problema koji su navedeni u radu, 19. stoljeće je od izrazite važnosti za razvoj osnovnoga školstva jer su se u njemu postavili mnogi temelji koji će školstvo nositi u budućnosti, poput uvođenja obaveznog školstva, pobjeda hrvatskog jezika te početak procesa gradnje novih zgrada za obrazovanje.

5. SAŽETAK

Autor u ovom radu obrađuje stanje i razvitak pučkog školstva na prostoru zadarskog kotara u 19. stoljeću. Na samom početku rada ukratko se, kao uvertira, govori o stanju školstva krajem 18. stoljeća za vrijeme zadnjih godina mletačke uprave. Nadalje rad se dotiče kratkotrajne prve austrijske te francuske uprave i njihovoga doprinosa glede razvoja pučkog školstva, te napokon drugog dolaska Austrije i njene dugogodišnje vlasti. U radu su opisane ključne teme vezane za školstvo poput raznih školskih zakona, od kojih su najbitniji „Državni školski zakon“ iz 1869. godine i pokrajinski zakoni iz 1871., odnosno stanje u školama te položaj učiteljskog kadra.

Ključne riječi: Dalmacija, pučko školstvo, zadarski kotar, školski zakoni, uprava.

6. SUMMARY

History of public education in the Zadar district in the 19th century

In this paper, the author writes about the state of public, primary education in the Zadar district in the 19th century. At the very beginning of the paper, the state of education at the end of the 18th century, during the last years of Venetian rule, is briefly discussed as an overture. Furthermore, the paper touches on the short-lived first Austrian and French administrations and their contribution to the development of public, primary education, and finally the second arrival of Austria and its long-term government. The paper describes key topics related to education, such as various school laws, the most important of which is the State school law from 1869 and Regional law from 1871, the situation in schools and the teaching staff.

Key words: Dalmatia, primary education, Zadar district, schools law, administration.

7. LITERATURA

1. A. Bralić, 2006, "Zadarsko školstvo u Prvom svjetskom ratu, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*", sv. 48, Zagreb-Zadar 2006, 597-630.
2. A. Bralić, 2010, „Osnovno i srednje školstvo u Dalmaciji za francuske uprave (1806.-1813.) i uloga Vicenza Dandola“, *Hrvati i Ilirske pokrajine. Les Croates et les provinces Illyriennes*, zbornik radova, ur. F. Šanjek, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2010., 535-544.
3. I. Dizdar, 1913, *Zakoni i propisi za opće pučke i za građanske škole u Dalmaciji*, Zadar: Naklada hrvatske knjižarnice, 1913.
4. Hrvatska enciklopedija: Kreljanović, Ivan
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=33863> (10. 09. 2020.)
5. Hrvatska enciklopedija: Bulić, Frane
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=10126> (10. 09. 2020.)
6. Š. Ljubičić, 2010, *Pučko školstvo zadarskog kotara od 1869. do 1920. godine*, Nin: Matica hrvatska, Ogranak Nin, 2010.
7. Š. Ljubičić, 2017, Skupštine učitelja zadarskog kotara od 1873. do 1914. godine, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, broj 59, 2017.
8. A. Stroll, 1900, *Pučko školstvo u Dalmaciji od godine 1814. do godine 1900.*, Zadar: Tiskarnica Petra Jankovića, 1900.

9. Lj. Šimunković, 2008, Jezične i stilske karakteristike hrvatskog teksta u novinama „Il Regio Dalmata – Kraljski Dalmatin”, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, broj 1, 2018.
10. S. Uglešić, 2010, Prvi zakoni o pučkim školama u Dalmaciji, u: M. Trogrlić - J. Vrandečić - A. Bralić - M. E. Lukšić (ur.), *Zbornik Stijepa Obada*, Zadar – Split – Zagreb, 2010., 487-500.
11. M. Zaninović, 1978, *Iz prošlosti školstva Dalmacije*, Zagreb: Školske novine, 1978.